

7. Habsburská monarchie v letech 1526 až 1618

Rok 1526 se stal v českých dějinách významným mezníkem. V tomto roce vymírá rod Jagellonců a do čela nového podunajského soustátí rozšířeného o rakouské země se postavili Habsburkové. Ti zůstali v čele této mnohonárodnostní monarchie s dvěma krátkými přestávkami až do roku 1918.

Ale král mlčí. Ani hlavu neobráti a pobodne koně do bahnitého koryta. Zvířata se těžce prodírají bahnem, pak začnou ztrácet půdu pod nohama. Ale to už je voda čistší a koně mohou plavat. Říční rameno je nešířoké. Jinak by se koně sotva přes ně dostali, protože je tíží jezdcí i s železným brněním. Cetrysův kůň již dosáhl břehu, který je na druhé straně strmější, zato však tolik nepoutá nohy bahnem. Rytíř se ohlédně po králi. Ludvíkův kůň také již nasadil kopyta předních nohou na suchou zemi. Cetrys si oddychne a pobodne koně, který zapře zadní nohy do povolující půdy, vzepne se a v okamžiku je celý z vody venku. Tak, to nejhorší je za zády, teď bude možno i jízdu zpomalit. Cetrys přitáhne uzdu, aby nechal Ludvíka předjet. Ale Ludvík ještě nevyjel. Což se nemůže kůň dostat po břehu nahoru?

Cetrys se rychle obrátí v sedle – nikdo za ním není. Hrozná předtucha mu sevře hrdlo. „Králi – králi!“ – Nic. – Nikde nic. Vždyť ho viděl, jak se šplhá podle něho na břeh – dvěma skoky byl Cetrys u břehu. Oněmělý se zadívá na osudné místo. V rozměklé půdě se ostře rýsují stopy koňských kopyt tam, kde se králův hřebec zachytil předními nohama – a – od břehů podkov vedou dvě ostře zaříznuté rýhy, kde se zvířeti smekly nohy, kde sklouzlo zpět do bahnitě vody. Cetrys se zahleděl na hladinu. Ležela tu netečná, hustá. Jen na jednom místě vystávala bublinka za bublinkou, rostla, napjala se, praskla. Druhá, třetí – a pak už žádná. Nehybný, mrtvý se blyštil povrch močálu.

(Miloš V. Kratochvíl – Památné bitvy českých dějin, s. 110)

V jakých letech u nás vládnul a z jaké dynastie pocházel panovník, jehož tragická smrt je popsána v uvedené ukázce?

Kde a s kým se vojsko českého a uherského krále Ludvíka utkalo?

V jakém roce k popisované události došlo?

Nástup Habsburků – Ferdinand I.

Roku 1526 zvolili čeští stavové na základě předchozí dynastické smlouvy mezi českými Jagellonci a Habsburky **novým českým králem** rakouského arcivévodu **Ferdinanda I.** z rodu Habsburků (stavové vedlejších zemí uznali Ferdinanda za českého krále na základě dědických nároků jeho manželky Anny Jagellonské).

Na uherský trůn dosedl Ferdinand I. až o několik měsíců později. Část uherské šlechty si však za krále zvolila Jana Zápolského, nejbohatšího a nejmocnějšího uherského velmože, který se v boji s Habsburky neváhal spojit dokonce i s osmanskými Turky. Ti jako jeho spojenci vpadli znovu do Uher a obsadili její střední část včetně hlavního města Budína (ten se stal sídlem sultánova zástupce – paši). Po roce 1541 se tak Uhry rozdělily na tři části (viz mapa), z nichž Ferdinand I. ovládal nejmenší část.

Habsburkové se stali na dlouhou dobu **nejmocnějším evropským královským rodem**. Kromě středoevropských držav vládli totiž i ve Španělsku, Nizozemí, části Itálie a Svaté říše římské.

Ferdinand I. (žil v letech 1503–1564) – rakouský arcikníže, král český, uherský, římsko-německý, od roku 1556 císař Svaté říše římské – byl na základě dohody mezi Jagellonci a Habsburky roku oženěn s dcerou Vladislava II. Annou Jagellonskou (na reprodukci obrazu níže). A ačkoliv šlo čistě o politický sňatek, tak manželství, obdařené 15 dětmi, bylo šťastné. Výrazem úcty Ferdinanda I. k Anně byla nejen stavba krásného renesančního letohrádku v blízkosti Pražského hradu, ale i ten fakt, že po její předčasné smrti (při posledním porodu roku 1547) se již nikdy na rozdíl od jiných tehdejších panovníků neoženil.

Anna Jagellonská (žila v letech 1503–1547)

- Zjistěte, kdo byli rodiče Ferdinanda I. a Anny Jagellonské a kde byli oba manželé pohřbeni?
- Který další sňatek měl stvrdit dynastické spojení mezi Jagellonci a Habsburky?

Jáchymovské tolary

► Která ze současných ve světě uznávaných zahraničních měn byla pojmenována po tomto našem platinu (Joachimsthaler)?

Hospodářské postavení českého státu

Mezinárodní postavení českého státu ovlivňovala jeho hospodářská úroveň. Z habsburských střeoevropských držav bylo totiž **České království** nejen **největší**, ale zároveň i **nejbohatší** a mohlo Ferdinandovi I. poskytnout velké finanční prostředky, které nutně potřeboval k válkám s Turky, kteří už zdaleka neohrožovali jen Uhry. V roce **1529** se **vojska tureckého sultána** Sülejmana I. ocitla dokonce **před Vídní** a poprvé neúspěšně obléhala toto sídelní město rakouských Habsburků.

V českých zemích **pokračoval hospodářský rozvoj**, který začal již za Jagellonců – po uklidnění domácích poměrů (s uzavřením kutnohorského náboženského míru roku 1485). Na panství Šliků se v Jáchymově dále **těžilo stříbro** (dolování tohoto drahého kovu bylo obnoveno i v Kutné Hoře), z něhož se razily hodnotné **mince** (tolary), šlechta pokračovala ve zvyšování vlastních příjmů hospodářským podnikáním v **rybníkářství, pivovarnictví** nebo **obilnářství, města** **vzkvétala** díky rozvoji řemeslné výroby.

Ačkoliv se po celou předbělohorskou dobu u nás zemědělská i řemeslná výroba zvyšovala, přesto ve srovnání se západní Evropou české země hospodářsky zaostávaly. Nemalý podíl na tom měla skutečnost, že naše země neleží u moře, a proto se jim **vyhýbal** stále výhodnější **námořní dálkový obchod**.

► Kterí slavní rybníkáři působili ve službách jihočeských Rožmberků?

► Které rybníky v této době vznikly?

► V čem se liší využití rybníků tehdy a dnes?

► Které oblasti v Evropě byly v 16. století centrem dálkového obchodu se zámořskými oblastmi?

Za co byl podle pověsti slavný český rybníkář takto potrestán?

České hospodářství prodělávalo i na tom, že se ze země **vyvážely především nezpracované nebo málo zpracované suroviny**, zejména kovy (kromě stříbra např. i měď), a jen velmi málo hotových řemeslných výrobků. Ty se naopak do země dovážely. Ve vyspělejších západních zemích tomu bylo naopak. Vývoz výrobků převyšoval nad jejich dovozem.

Česká stavovská společnost

Česká předbělohorská společnost měla v době nástupu Habsburků stále ještě stavovský charakter – lidé byli rozděleni do různých společenských skupin. Vedle poddaných, kteří neměli žádná politická práva, tu byly i skupiny svobodného obyvatelstva, které vytvářely uzavřená společenství – tzv. **stavy**. V Čechách byly takové stavy tři, dva šlechtické a jeden městský. Šlechtický stav tvořila **vyšší šlechta** – páni, a **nižší šlechta** – rytíři, jimž se říkalo také zemané. **Městský stav** představovali zástupci královských měst, mezi nimiž zaujímal přední místo měšťané z pražských měst. Na Moravě, ve Slezsku a v obou Lužicích si své postavení alespoň zčásti udržela i katolická církev, takže na zemských sněmech zasedali i její zástupci.

Stavy měly značnou politickou moc. Jejím nástrojem byly **zemské sněmy**. Scházely se odděleně pro každou zemi (jen výjimečně zasedaly společně) a byly vlastně obdobou dnešního parlamentu. Nevolovalo se však do nich, protože právo účasti bylo zaručeno příslušností k některému ze stavů. Účastnit se jich mohli všichni šlechtici (pokud jim jejich finanční příjmy umožňovaly delší dobu pobývat v hlavních městech daných historických zemí), královská města vysílala své zástupce. Moc a vliv sněmů vycházely především z toho, že jedině stavové mohli králi **povolovat vybírání daní** (berní). Do značné míry tak kontrolovali, kolik bude mít královský dvůr peněz. Sněmy měly i řadu dalších pravomocí a panovník musel na jejich stanoviska brát ohled. Byl to ostatně stavovský sněm, kdo jej za krále zvolil. Tak rozsáhlou politickou moc získali stavové za husitské doby, kdy byla královská moc velmi oslabena. Sněmy jednotlivých zemí byly samostatné, ale jejich postavení a vliv stejné nebyly. Obecně uznávané první místo mezi zemskými sněmy měl sněm český. Ostatní se při svých rozhodnutích zpravidla řídily podle něj.

Ferdinand I. měl ale zcela jinou představu o způsobu řízení státu. Po vzoru španělských příbuzných chtěl v nově získaných zemích vládnout absolutisticky. Jeho snaha narážela na odpor stavů, které nechtěly o svůj podíl na správě a řízení státu přijít. Chtěli pokračovat v dosavadním modelu spoluvládnutí krále a stavů označovaný jako **stavovská monarchie**. **Mezi králem a stavy se rozhořel ostrý politický boj**, který probíhal s přestávkami po celé 16. století. K prvnímu velkému střetnutí mezi stavovskou reprezentací a královskou mocí došlo v letech **1546–1547**.

První český stavovský odboj (1546–1547)

Ferdinand I. tehdy českým stavům nařídil, aby postavili vojsko a po boku císaře Karla V. bojovali proti šmalkaldské jednotě. Čeští stavové proti nim bojovat nechtěli, navíc krok Ferdinanda I.

Polyxena z Pernštejna (žila v letech 1566–1642) byla jedním z dvaceti dětí kancléře Vratislava z Pernštejna a dvorní dámy Marie Manrique de Lara. Nejdříve si vzala za manžela o 30 let staršího nejvyššího kancléře Viléma z Rožmberka, byla jeho čtvrtou a poslední manželkou. Podruhé se provdala za Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, který jako nejvyšší kancléř podporoval habsburský absolutismus. Z druhého manželství se jí narodil i jediný syn Václav Eusebius Popel z Lobkovic, předek všech současných Lobkoviců. Po porážce stavovského povstání skupila zkonfiskované pozemky za 350 000 zlatých, z nichž jako věrná katolička poskytovala i velkorysé dary církevním řádům (např. Pražské jezulátko věnovala klášteru bosých karmelitánů u kostela Panny Marie Vítězné). Je pohřbena v lobkovické hrobce v Roudnici nad Labem.

► Co měli ve znaku Rožmberkové?

Typickým znakem španělské módy bylo vyztužené vysoké okružní kolem krku, jak je vidět na uvedené reprodukci obrazu Polyxeny z Lobkovic.

► Proč byla v Čechách v této době tak populární právě španělská móda?

považovali za porušení svých práv a dosavadních zvyklostí, tak se stavovské vojsko scházelo jen velmi líně. Šmalkaldská jednota byla poražena i bez českého vojska. Čeští stavové se k samostatnému odboji proti Habsburkům neodhodlali. Řevnivost mezi šlechtou a královskými městy daná jejich hospodářským soupeřením vedla k rozdělení stavovské opozice vůči králi, který toho využil. S tichým souhlasem šlechty potrestal za odboj především města, postihl je hospodářsky a zlomil jejich politickou moc, prosadil do vedení měst královské rychtáře, kteří na městské samosprávě jako zástupci krále dohlíželi. Omezením vlivu měst však Ferdinand I. dosáhl jen částečného vítězství, odstranit stavovský systém vlády se mu prozatím ještě nepodařilo, spory mezi panovníkem a stavy trvaly i za jeho nástupců. Spor se stavy byl rozhodnut ve prospěch absolutistické královské vlády až v roce 1620, kdy po bitvě na Bílé hoře ztratili zástupci stavovské obce po porážce jakýkoli vliv na řízení státu

Vedle posilování osobní panovnické moci se první Habsburkové snažili i více vzájemně **politicky i hospodářsky propojit** všechny tři historické **země ve střední Evropě**, kterým vládli od roku 1526. Ferdinand I. vládl těmto zemím nikoliv jako jejich společný vládce, nýbrž pouze z titulu, který mu v té které zemi náležel: v Čechách jako český král, v Uhrách jako král uherský apod. On i jeho nástupci chtěli přeměnit **personální unii** (z latinského slova *persona* = *osoba*) v jeden centrálně řízený mocenský celek. Právě proto vytvořil Ferdinand I. krátce po svém nástupu ve Vídni **nové ústřední úřady**, které podléhaly jenom jemu a byly nadřazeny úřadům jednotlivých zemí, od kterých přebíraly i stále větší část jejich kompetencí. Nejdůležitější z nich byla tajná rada, králův poradní orgán. Vytvořit jednotnou říši se však v 16. století Habsburkům nepodařilo zejména díky silné politické i náboženské opozici v českých zemích a v Uhrách.

Náboženské poměry

Ferdinand I. byl jako ostatní Habsburkové oddaným katolíkem, a proto toto náboženství prosazoval i v nově získaných zemích. Zvláště v Čechách, které byly už od husitské revoluce převážně nekatolické a rychle se tu šířily i myšlenky německé a švýcarské reformace. Snahy prosadit katolickou víru vzbuzovaly odpor i proto, že byly vnímány jako porušení stavovských práv, které se Ferdinand I. zavázal při volbě králem respektovat.

Od přijetí jihlavských kompaktát roku 1436 byla u nás právně uznávána dvě vyznání – **katolické** a **kališnické**, zvané také utrakvistické (od latinského slova *sub utraque* = *pod obojí*, tj. ti, kteří přijímají oltářní svátost „pod obojí způsobou“ – tedy jak chléb, tak i víno).

Myšlenky evropských reformátorů Martina Luthera a Jana Kalvína se v českých zemích šířily zejména prostřednictvím studentů navracejících se ze zahraničních protestantských univerzit. Někteří **kališníci** uvítali Lutherův odpor vůči papeži a viděli v něm pokračovatele českého reformátora Jana Husa. **Kalvínství** pro svou mravní přísnost a důslednost ovlivnilo především **jednotu**

► Co byla šmalkaldská jednota?

► Z jakých důvodů chtěl Ferdinand I. pomoci císaři Karlu V. v boji proti tomuto vojensko-politickému uskupení v říši?

► Proč měli utrakvisté ve znaku kalich?

► Myšlenky kterého z českých filosofů stály u zrodu jednoty bratrské?

bratrskou, která stála od svého založení v roce 1457 mimo zákon a byla pronásledována.

Více jak 80 % obyvatelstva Čech se hlásilo k nekatolickým vyznáním. Panovník se rozhodl posílit katolickou menšinu v zemi především tím, že katolíkům svěřoval významné výnosné dvorské úřady. K upevnění postavení a vlivu katolictví v Čechách měl napomoci i **příchod jezuitů** roku 1556, kteří zakládali školy a univerzity, na nichž vzdělávali katolíky i nekatolíky s cílem je cílevědomým výchovným působením přivést zpět ke katolictví, a **obnovení pražského arcibiskupství** roku 1562 jmenováním nového pražského arcibiskupa, jehož úřad byl od dob husitských válek trvale neobsazen.

Postupem doby se počet katolíků i díky úspěšné **rekatolizaci** zvětšoval, k vítězství katolické církve nad reformací v Čechách bylo ale ještě daleko. Roku **1609** utrpěla katolická strana dokonce významnou porážku, když čeští nekatoličtí stavové si na císaři Rudolfovi II. vymohli vydání tzv. **Majestátu na náboženskou svobodu**. Touto listinou bylo v Čechách každému šlechtici, měšťanu a dokonce i každému poddanému dovoleno vyznávat některé z křesťanských vyznání podle vlastního rozhodnutí. Podobné poměry panovaly i na Moravě. Byla to v tehdejší Evropě ojedinělá náboženská svoboda, neměla však mít dlouhého trvání.

Také již po dnešní den žádný jak z vyšších svobodných stavův, tak ani města, městečka, i také sedlský lid od vrchností svých, ani žádného jiného duchovního, ani světského člověka nemají a nemá od svého náboženství odtiskován a k náboženství strany druhé moci ani nižším vymyšleným způsobem přinucován býti.
(*Minulost našeho státu v dokumentech, s. 109*)

Jaký náboženský mír byl uznáván ve Svaté říši římské od roku 1555?

V čem se pojetí náboženské svobody říšského míru a Rudolfova majestátu (1609) lišilo?

Česká předbělohorská kultura – Rudolf II.

Rudolf II. (1576–1611) patří k nejklaďněji vnímaným Habsburkům, kteří u nás po roce 1526 vládli. Důvodem tohoto hodnocení je jednak ta skutečnost, že si tento český i uherský král a římskoněmecký císař zvolil za své sídelní město Prahu (naposledy v našich dějinách), odkud vládl rozlehlé říši a Praha se díky tomu stala jedním z politických i kulturních center tehdejší Evropy.

Dále pak to, že byl štědrým mecenášem umění a podporoval i rozvoj věd. Sám panovník byl osobně velmi vzdělaný muž, ale byl považován za podivína. O politické záležitosti se příliš nezajímal, ale o to více jej lákalo umění a věda.

Rudolf II. byl nejstarším synem císaře Maxmiliána II. a jeho sestřence Marie Španělské. Tento blízký příbuzenský vztah jeho rodičů bezesporu negativně ovlivnil Rudolfův duševní stav a způsobil, že krátkodobé psychické obtíže časem přerostly ve vážnou nemoc, dnes odborníky označovanou jako maniodepresivní psychóza. V případě Rudolfa II. se jeho období depresí a špatných nálad, kdy se před okolním světem uzavíral do svých komnat a ke svým uměleckým sbírkám, s věkem prodlužovaly a způsobily i to, že je dodnes tento Habsburk vnímán jako podivín. Jeho klesající zájem o státnické záležitosti byl důvodem jeho sporu s mladším ambiciózním bratrem Matyášem, který čím dál otevřeněji vyjadřoval svůj zájem převzít vládu na místo nemocného Rudolfa II. Sourozenecký spor přerostl v otevřený konflikt, který skončil roku 1608 uzavřením dohody, na základě které Matyáš převzal přímou vládu v rakouských zemích, Uhrách a na

► Kterou významnou jezuitskou kolej založili příslušníci Tovaryšstva Ježíšova krátce po svém příchodu do Prahy?

► K čemu tato rozsáhlá stavba slouží dnes?

Rudolf II. (žil v letech 1552–1612)

► Pokuste se zjistit, co Rudolfa II. vedlo k přesídlení z Vídně do Prahy?

► Kolikrát a za vlády kterých českých panovníků byla Praha zároveň i sídelním městem císaře?

► Jakým způsobem vytvářel Giuseppe Arcimboldo své portréty Rudolfa II.?

Moravě. Za to, že uhájil císařský titul a vládu ve zbývajících zemích vděčil Rudolf II. českým stavům, kteří ho proti Matyášovi podpořili výměnou za vydání Majestátu na náboženskou svobodu (1609).

Rudolf II., vychovaný na španělském dvoře v duchu přísného katolicismu, se ještě pokusil výsledek událostí z let 1608–1609 zvrátit za pomoci vojsk příbuzného, pasovského biskupa Leopolda. Počinání (rabování) těchto vojsk v Čechách ale vzbudilo masový odpor, což uspíšilo Rudolfův pád. Roku 1611 byl Rudolf II. donucen vzdát se trůnu ve prospěch mladšího bratra Matyáše. Několik měsíců po své abdikaci v ústraní zemřel. Je pohřben ve svatovítské katedrále v Praze.

Kde je pohřbena většina rakouských Habsburků?

Výtvarná díla vytvářená na Rudolfově dvoře patřila k vrcholům tehdejšího evropského umění. K jeho dvoru do Prahy přijížděli umělci z mnoha zemí Evropy, např. zde působil sochař **Adrian de Vries** [frís] či malíř **Giuseppe Arcimboldo** [džuzepe arčimboldo], kteří tvořili i na císařovu přímou objednávku (viz portréty Rudolfa II. právě od Arcimbolda). Na Pražském hradě shromáždil císař jedinečnou sbírku uměleckých předmětů, mezi nimiž byla řada roztodivných kuriozit a podvrhů, což bylo pro Rudolfovu dobu typické. Z obrovského bohatství se však v Praze do dnešních dnů zachovalo jen málo.

Já ti dám, nabízet císaři do sbírky místo Mony Lisý samorost!

(Jiří Winter-Nepraška, Miloslav Švadrlík – *Nepraktická historie*, s. 112)

Zjistěte, jaký byl další osud Rudolfových uměleckých sbírek po jeho smrti?

Na dvoře Rudolfa II. se nesetkávali jen umělci, ale i učenci – například astronomové **Tycho Brahe** (ten byl v Praze v Týnském chrámu i pohřben) či **Jan Kepler**, který během svého pobytu na Rudolfově dvoře sepsal dva ze svých tří zákonů nebeské mechaniky. Kromě uznávaných vědců často o přízeň císaře usilovali i lidé s pochybnou pověstí. Slibovali císaři, že např. přemění obyčejné kovy ve zlato a vyrobí elixír věčného mládí.

S rudolfínskou Prahou je také neodmyslitelně spojena osobnost židovského učence **rabbiho Löwa** [léva], který podle pověsti vyrobil „umělého“ člověka – sluhu golema, aby chránil židovské město před křesťanskými pogromy. Golema podle pověsti oživoval zázračný šém. Samotná golemovská legenda ale pochází až z 19. století.

Co znamená „rabbi“ před jménem Löwa? Co se označovalo jako pogrom?

Co se podle pověsti stalo s golemem?

Který film z 50. let 20. století zachytil rudolfínskou Prahu spolu s legendou o Golemovi?

Pro zvědavé: Jak se ve zpracování těchto témat projevila doba vzniku tohoto dvoudílného barevného filmu?

Johannes Kepler (žil v letech 1571–1630) byl německý astronom, fyzik a matematik – jeden ze zakladatelů moderní astronomie. Na studiích v Tübingen se seznámil s Kopernikovým učením, jehož zavrhovala jak katolická církev, tak i Luther. Do Prahy přišel roku 1600 na pozvání Tycho Brahe, jehož se stal asistentem. Po jeho smrti získal funkci císařského matematika a astrologa. V rudolfínské Praze vznikla většina nejzávažnějších Keplerových děl, zejména jeho dva slavné zákony: 1. dráhy planet jsou elipsami, v jejichž společném ohnisku je Slunce, 2. plochy opsané průvodičem planety za stejnou dobu jsou sobě rovny, kterými zpřesnil Kopernikovu heliocentrickou soustavu. Za svůj život sestavil asi 800 horoskopů.

► Jak je možné chápat jeho vyjádření: „*Co by si moudrá matka astronomie počala, kdyby ji záletná dcerka astrologie neudržovala při životě?*“?

► Pomocí čeho se měl změnit obyčejný kov ve zlato?

► Čím se zabývali učenci označovaní ve své době jako alchymisté?

► Pro zvědavé: Ve které hře Karla Čapka vystupuje jako hlavní hrdinka dcera dvorního alchymisty Rudolfa II.?

Golémovské legendě se věnovalo s patřičným humorným nadhledem i duo V+W v jedné z her Osvobozeného divadla z roku 1931, jejíž součástí byla i následující kramářská píseň (text: Jiří Voskovec, Jan Werich, hudba: Jaroslav Ježek)

Píseň strašlivá o Golemovi (ukázka tří prvních slok)

*Dovolte, bych suše předpokládal,
Golema, že všichni znáte tu.
Rabín Löw, že z hlíny ho uplácal,
protože měl vzteka na tetu.
Ta teta mu někam založila
jeho staronovou trumpetu
a tím pádem ho tak urazila,
že si uhnět kata na tetu.*

*Katem tím měl právě Golem býti
a dohlížet přísně na tetu,
eventuelně ji zahubiti,
kdyby nevydala trumpetu.
Vona ale teta byla fešná,
pěkně roslá, zcela vášnivá,
všeckejm mužskejm byla
nebezpečná,
na oficiři byla divá.*

*Ze začátku Golema se bála,
hnušil se jí, že je hliněný,
toho se však nikdy nenadála,
že je do ní zamilovaný.
Div divoucí je to totiž věru,
opravdu, docela skutečně,
miloval tu svůdnou Evy dceru
velice a taky zbytečně.*

...

Vzdělanost a literatura

V rudolfínské době dosáhla česká předbělohorská vzdělanost a literatura svého vrcholu. Plně ji ovládl humanismus, který byl v českém prostředí ovlivněn domácí husitskou tradicí a nově příchozími reformačními myšlenkami. Nejplněji se jejich prolnutí projevilo v nových překladech Bible. V nich se spojovala jazyková humanistická vzdělanost s úsilím o nový výklad Písma svatého. Navíc tyto překlady pomáhaly utvářet i spisovné národní jazyky. V Německu měl takovou úlohu překlad Martina Luthera, v Čechách překlad pořízený jednotou bratrskou – **Bible kralická**. Její jazyk se stal i základem našeho dnešního českého spisovného jazyka. Vedle duchovních textů se čeština uplatnila i v překladech spisů antických autorů, či nově knižně vydávaných cestopisech (jeden z nejznámějších vznikl na základě dobrodružné cesty Kryštofa Haranta z Polžic), prvních kuchařkách a dalších titulech naučné (např. Mattioliho herbář, O rybníkářství, jehož autorem byl olomoucký biskup Jan Dubravius aj.) či zábavné literatury. Dokladem zájmu o historii se stala Kronika česká Václava Hájka z Libočan, jejíž hodnověrnost zpochybnili až obrozenečtí autoři na konci 18. století.

Velkou úlohu sehrávaly v tehdejší kultuře školy. Čtení, psaní a počítání, stejně jako znalost latiny a některého dalšího cizího jazyka, zejména němčiny, ale i italštiny, francouzštiny či španělštiny se stávaly pro stále větší počet šlechticů i měšťanů nezbytností. Na školách se ovšem studenti seznamovali také se základy humanistické vzdělanosti.

V mnoha větších českých i moravských městech vznikaly tzv. **partikulární školy** [partykulární]. Byly to vlastně jakési dnešní střední školy. Vyučovalo se na nich latinsky a jejich studenti tak byli připravováni k případnému studiu na univerzitě. Největší část z nich odcházela na pražskou **Karlovu univerzitu**. Ta však měla v Praze již svou soupeřku – **jezuitskou školu v Klementinu**. Jezuité po své příchodu u nás vybudovali velmi kvalitní školství využívající i některých nových moderních postupů a vyučovacích metod a díky své vysoké úrovni bylo vyhledávané i mezi nekatolíky.

K zásadám dobrého vzdělání patřilo, že studenti zejména ze šlechtických a bohatých měšťanských rodin odcházeli alespoň na čas na studia i do ciziny (někdy se hovoří o tzv. **kavalerijských cestách**). Lákaly je především univerzity v říši, ale i v Itálii, Francii a někteří se dostali až do Anglie. Odtud si přinášeli nové znalosti a

Bible kralická (viz titulní list) představuje první český překlad bible z původních jazyků (hebrejštiny, aramejštiny a řečtiny). Svůj název dostala podle místa vytištění, kterým byly v letech 1579–1594 jihomoravské Kralice. Hlavní zásluhu na vydání této šestidílné bible měl přerovský rodák a biskup jednoty bratrské **Jan Blahoslav** (žil v letech 1523–1571), který se zasloužil o změnu vztahu českých bratří ke vzdělání, které bylo do té doby považováno za nedůležité, a sám do češtiny přeložil z řečtiny Nový zákon.

zkušenosti. Česká vzdělanost a kultura se tak stále více propojovala s kulturou ostatní západní Evropy a zbavovala se tak jisté uzavřenosti, která byla nechtěným důsledkem husitství.

Renesanční architektura a výtvarné umění

První projevy nového uměleckého slohu – renesance – se objevily nejprve na Moravě a posléze i v Čechách již za vlády Jagellonců. Více se však rozšířil až ve 2. polovině 16. století. Autory prvních renesančních staveb byli italscí umělci, kteří k nám přišli tvořit na objednávku samotného panovníka, ale i šlechty, která se chtěla výstavbou nových reprezentativních sídel i životním stylem panovnickému dvoru co nejvíce přiblížit.

Významné renesanční stavby najdeme na Pražském hradě – v Královské zahradě pak **Letohrádek královny Anny** a **Míčovnu**. Poblíž Pražského hradu vznikl renesanční **Schwarzenberský palác** [švarcnberský], v Královské oboře na Bílé hoře byl postaven velmi netradiční **letohrádek Hvězda**.

Vladislavský sál je sice pozdně gotická stavba, ale má už i renesanční prvky (okna).
► Které události v Čechách způsobily, že se k nám renesance dostala se značným zpožděním?

Letohrádek královny Anny – Belvédér – je odborníky na umění považován za nejkrásnější renesanční stavbu severně od Alp. Ferdinand I. ho nechal postavit po svoji manželku. Ani jeden se však jeho dokončení nedožil, neboť samotná stavba byla dokončena až v roce 1563 architektem Bonifácem Wohlmudem (podle vlastního návrhu vybudoval patro a střechu ve tvaru obráceného lodního kýlu). Když nastoupil na trůn Rudolf II., letohrádek využil podle svých představ – byla zde astronomická pozorovatelna. Josef II. (konec 18. století) zde zase nechal vybudovat dělostřeleckou laboratoř. Až v 19. století si hrabě Chotek nechal letohrádek po vojsku zrekonstruovat a udělal zde obrazárnu.

K jakým účelům se využívá letohrádek dnes?

Zjistěte, podle čeho dostala tzv. zpívající fontána v zahradě letohrádku svůj název.

Schwarzenberský palác v Praze na Hradčanech

Letohrádek Hvězda (na Bílé hoře)

Po celých Čechách i Moravě začala vyrůstat nová šlechtická sídla. Staré hrady přestaly vyhovovat vyšším nárokům na životní pohodlí i styl, s rozvojem palných zbraní přestaly být i nedobytné. Některé z nich byly přestavovány na pohodlnější zámky. Z gotické podoby byl například zčásti přestavěn hrad v Jindřichově Hradci či

v moravské Telči. Když nebylo možné hrad přestavět, tak si šlechta na venkově stavěla zcela nová reprezentativní zámecká sídla. Nádherné renesanční zámky byly postaveny ve východočeském Opočně, Litomyšli či ve Velkých Losinách na severní Moravě. Ve městech si významné šlechtické rody (např. Rožmberkové, Pernštejnové, páni z Hradce aj.) budovaly honosné paláce. Např. na pražské Malé Straně a Hradčanech vyrostla celá řada městských šlechtických paláců.

Zámek v Litomyšli (na Seznamu světového dědictví UNESCO)

Zjistěte, které renesanční památky můžete navštívit ve svém blízkém okolí. Připravte si podkladový text, který byste využili jako průvodci po těchto památkách.

Průčelí radnice v Tišnově

► Jak se označuje technika použitá na ozdobení fasády tišnovské radnice?

Po vzoru šlechticů si své domy brzy začaly přestavovat i stavět také měšťané. Hodně měst tak dostalo zcela nový vzhled (nové honosné radnice, městské brány, domy s typickým podloubím a bohatě zdobeným štítem a průčelím). Třeboň, Nové Město nad Metují, Telč či Slavonice si dodnes uchovaly mnoho z tehdejší podoby.

Telč patří díky cennému historickému jádru města se zachovalými renesančními domy ke státem chráněným městským památkovým rezervacím a od roku 1993 je i jednou z celkem dvanácti našich památek, které jsou součástí Seznamu světového dědictví UNESCO.

Zjistěte, které další památky a proč jsou spolu s Telčí na tomto seznamu?

Hraje v návštěvnosti takových památkových míst nějakou roli to, zda je objekt na tomto prestižním celosvětovém seznamu?

Otázky a úkoly:

1. Ukažte na mapě ve školním atlasu světa, ve kterých zemích vládl Ferdinand I.?
2. Co znamená označení „personální unie“ a „stavovská monarchie“?
3. Co bylo typické pro českou společnost v 16. století?
4. Proč v letech 1546–1547 došlo k českému stavovskému odboji a jak dopadl pro všechny zúčastněné strany?
5. Jak se projevovala reformace v českých zemích?
6. Čím byl důležitý Majestát na náboženskou svobodu Rudolfa II.
7. Které renesanční stavby u nás znáte? Vyberte si jednu z nich a na vyhledaném obrázku, či fotografii popište hlavní a typické znaky renesančního slohu.

Knihovnička:

Robert Evans – **Rudolf II. a jeho svět**

Zdeněk Horský – **Kepler v Praze**

Josef Janáček – **Nástup Habsburků na český trůn** (Slovo k historii č. 5); **Pád Rudolfa II.; Ženy české renesance**

Josef Pešek – **Jiří Melantrich z Aventýna** (Slovo k historii č. 32)

Zikmund Winter – **Zlatá doba měst českých**

Filmotéka:

Císařův pekař, pekařův císař, režie: Martin Frič (1953)